

A végtelen szépség forrása – XVI. Benedek pápa beszéde a művészekhez

Sixtus-kápolna, 2009. november 21.

Bíboros Urak, tisztelendő Testvéreim a püspökségben és a papságban, mélyen tisztelt Művészek, kedves Hölgyek és Urak!

Nagy örömmel fogadlak Titeket ezen az ünnepélyes helyen, amely oly gazdag művészetben és emlékekben. Szívvelyesen köszöntelek Mindannyiótokat és köszönöm, hogy elfogadtátok meghívásomat. E találkozással szeretném kifejezni és megújítani az Egyház barátságát a művészet világával, azt a barátságot, amely az idők során kiegyensúlyozottá lett, hiszen a kereszténység kezdetei óta jól megértette a művészetek értékét, bölcsen alkalmazta sokféle nyelvezetét, hogy továbbítsa az örökké változatlan üdvözítő jó híret. Ezt a barátságot folytonosan előmozdítjuk és fenntartjuk, hogy hiteles és termékeny legyen, megfelelő az idők járásának, valamint vegye figyelembe a szociális és kulturális helyzetet és változásokat. Íme, ezért jött létre ez a mostani találkozásunk is!

Szívből köszönöm Mons. *Gianfranco Ravasi*, a Kultúra Pápai Tanácsának, és az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottsága elnökének, hogy előmozdította, előkészítette ezt munkatársaival együtt, valamint hozzáam intézett szavait. Köszöntöm a Bíboros és Püspök Urakat, a Papokat és a jelenlévő kiemelkedő személyiségeket.

Köszönöm a Pápai Sixtus-kápolna zenészeinek is, hogy muzsikájukkal kísérik ezt a jelentőségteljes alkalmat. Ennek a találkozásnak Ti vagytok a főszereplői, kedves és illusztris Művészek, akik különféle országokból, kultúrákból, különféle vallásokból, talán egyesek a vallási tapasztalattól távolról is érkeztek, de vágyuk az, hogy élő kommunikációba lépjenek a katolikus Egyházzal és ne korlátozzák a létezés határait csupán anyagi célokkal, egy leegyszerűsített és banalizált világlátással. Ti jelenítitek meg most a művészetek változatos világát, s éppen ezért áttalatom szeretném elérni baráti meghívással, a párbeszéddel és az együttműködéssel valamennyi művészt.

Néhány jelentős körülmény gazdagítja ezt a találkozót. Emlékezzünk arra, hogy tiszteletreméltó elődöm, Isten szolgája, II. János Pál pápa tíz évvel ezelőtt, a jubileumi szentév vigiliáján intézett *levelet* a művészekhez. A pápa, aki *maga is művész* volt, ünnepélyes pápai dokumentummal fordult a művészekhez, baráti beszélgetés módján hangsúlyozva, hogy azokhoz szól, „akik – amint megszólításuk is mutatja – szenvedélyes odaadással keresik a szépség új megjelenéseit, »epifániáit«”. Ugyanez a pápa 25 évvel ezelőtt nyilvánította *Boldog Angelico* festőt a művészek védőszentjévé; benne jelölve meg a hit és a művészet közötti tökéletes összhangot. Gondolatban azonban visszatérek negyvenöt évvel ezelőtre, 1964. május 7-éhez, amikor is VI. Pál pápa történelmi találkozóra hívta a művészeket ugyanerre a helyre, hogy megerősítse az Egyház és a művészek közti barátságot. Azok a szavak, amelyeket akkor mondott, ma is visszhangoznak a Sixtus-kápolna falai között, megérintve a szívünket és az értelmünket: „Nekünk szükségünk van Rátok!” – mondta. „Szolgáltatunkban nekünk együtt kell működnünk. Amint tudjátok, a mi szolgáltatunk az, hogy prédikáljuk és elfogadhatóvá, érthetővé, sőt magával ragadóvá tegyük a lélek, a láthatatlan, a kimondhatatlan Isten világát. Ebben a dologban pedig Ti mesterek vagytok. A ti hivatásotok, küldetésetek, a Ti művészetetek éppen az, hogy megértve az ég, a lélek értékeit, szavakba, színekbe, formába öltöztetve tegyétek elfogadhatóvá”.¹ VI. Pál közel érezte magát a

művészekhez, akiket ilyen lángoló szavakkal illetett: „Ha nélkülözniük kellene a Ti segítségüket, akkor a szolgálatunk dadogóvá és bizonytalanúvá válna. Különleges erő kifejtéssel magát ezt a szolgálatot kellene művészetté tennünk, sőt prófétaivá. Ahhoz, hogy az intuitív szépség lírikus kifejező erejéig eljussunk, egyesíteniük kellene a papságot a művészettel”.² Ezzel VI. Pál elkötelezte magát, hogy „helyreállítja a barátságot az egyház és a művészek között” azt kérve tőlük, hogy munkálkodjanak ugyanezen. Elemezzék komolyan és objektíven, tárgyalják meg egymás között azokat az okokat, amelyek zavarták ezt a kapcsolatot. Mindannyian bátran és szenvedélyesen vállalják annak felelősségét, hogy egy megújult, a megismerés és a párbeszéd elmélyült céljával, a művészet hiteles „reneszánszával” gazdagon, egy új humanizmus összefüggésében fáradozzanak. *Ez a történelmi találkozás, mint mondtam, a hitnek és az emberi kreativitásnak e szentélyében zajlik. Nem véletlenül vagyunk tehát éppen ezen a helyen itt együtt, amely építészeti és szimbolikus dimenzióiban is egyedülálló, ám még inkább a freskói miatt, amelyek összetéveszthetlenné teszik, kezdve Perugino és Botticelli, Ghirlandaio és Cosimo Roselli, Luca Signorelli és mások remekművéig, amelyek a teremtés történetétől Michelangelo Buonarroti mesterművéig, az Utolsó Ítéletig vezetnek minket. Ez utóbbi kétségtelenül az egész művészettörténet egyik rendkívüli alkotása. Itt gyakran megszólalnak a zene egyetemes hangjai is, hála a nagy zeneművészek génuszának, akik művészetüket szívesen állították a liturgia szolgálatára, segítve a lelket Istenhez emelkedni. Ugyanakkor a Sixtus-kápolna emlékek sajátos kincsesládája, mivel az egyház és az emberiség történelmét meghatározó események ünnepélyes színhelye.*

Mint tudjátok, a bíborosi kollégium itt választja meg a pápát. Én is itt éltem át félelemmel eltelve, de teljes bizalommal az Urban Péter apostol utódává választásom felejtethetetlen pillanatait.

Kedves Barátaim! Hagyjuk, hogy ezek a freskók ma hozzánk szóljanak, vonzzanak minket az emberi történelem végső célja felé. Az Utolsó Ítélet, amely mögöttem helyezkedik el, arra emlékeztet, hogy az emberiség történelme szüntelenül felfelé haladó mozgás, örökös feszülés a teljesség, a végső boldogság, az önmagát örökösen felülmúló távlat felé. Drámaiságában ugyanis szemünk elé állítja az ember végső bukásának veszélyét is, amely akkor fenyegeti az emberiséget, amikor hagyja, hogy a gonoszság erőinek megszállása alá kerüljön. A freskó erőteljes prófétai kiáltás a gonosz, az igazságtalanság minden fajtája ellen. A hívők számára a feltámadt Krisztus az Út, az Igazság és az Élet. Az, aki hűségesen követi, annak ő Kapu, amely a színről színre látásra vezet, Isten látására, aki határtalan forrása a teljes és végleges boldogságunknak.

Michelangelo élénk tárja az Alfát és az Ómegát, a történelem kezdetét és végét. Arra hív bennünket, hogy örömmel, bátran és reményteljesen haladjunk végig az élet útján. A michelangelói festészet drámai szépsége, színeivel, formáival tehát a reménység üzenete, hatékony meghívás arra, hogy tekintetünket a végső horizont felé emeljük. A szépség és a reménység közötti mély kapcsolatra hívta fel a figyelmet VI. Pál pápa is az 1965 decemberében, a II. Vatikáni Zsinat lezárásakor a művészekhez intézett üzenetében. Ünnepélyesen kijelentette: „a Zsinat Egyháza a mi szavunkat hirdeti: ha ti az igazi művészet barátai vagytok, akkor a mi barátaink vagytok!”³ És még hozzáteszi: „ennek a világnak, amelyben élünk, szüksége van a szépségre, hogy ne zuhanjon kétségbeesésbe. A szépség az igazsághoz hasonlóan örömmel tölti el az emberek szívét, s ez az értékes gyümölcs ellenáll az idők romlásának. Egyesíti a nemzedékeket és megteremti közöttük a csodálat kommunikációját. Ez a kegyelem a ti kezeiteknek is köszönhető... Emlékezzetek arra, hogy a világ szépségének őrzői vagytok.”⁴

Korunk jelen helyzetét társadalmi és gazdasági téren tapasztalható negatív jelenségek jellemzik, az a tény, hogy az emberek egyre inkább elveszítik reményüket: fokozódik a bizalmatlanság, az apátia, az agresszivitás és a kétségbeesés. Az a világ, amelyben élünk, azt a veszélyt hordozza, hogy megváltozik az arculata ahelyett, hogy emberi bölcsességgel művelnék a szépet, lelkiismeret nélkül kizsákmányolják a föld erőforrásait, tönkreteszik a természet csodáit.

Mi az, ami visszaadhatná a lelkesedést és a bizalmat, mi az, ami növelhetné az emberi lélek bátorságát, hogy visszataláljon útjára, hogy felemelje tekintetét a horizontra, hogy merjen álmodni hivatásához méltó életet, ha nem a szépség? Kedves Művészek, Ti jól tudjátok, hogy a hiteles szépség élménye soha nem mulandó vagy felületes, nem távolít el a valóságtól, hanem éppen ellenkezőleg, megszabadítja a mindennapi életet a szürkeségtől, és átalakítva *ragyogó*vá teszi azt.

Az igazi szépség lényegi funkciója – amint *Platón* már nyilvánvalóvá tette – az, hogy közölje az emberrel az üdvözítő „földindulást”, amellyel kiléphet önmagából, a kétségbeesésből, a hétköznapiassággal való megbékélésből, akár szenvedést is okozva, mint egy dárda, amely megsebez, ám éppen ezen keresztül „ébreszt fel”, kinyitva a szív és az értelem szeméit, szárnyakat adva neki, a fentiek felé fordítva őt. *Dosztojevszkij* szavai kétségtelenül emelkedettek, ugyanakkor paradoxok, elgondolkoztatóak: „Az emberiség élhet tudomány nélkül, élhet akár kenyér nélkül is, de szépség nélkül nem élhet, mert enélkül nincs mit csinálnia a világban. Mindennek a titka ebben áll, az egész történelem ezen fordul”. Ezt visszhangozza *Georges Braque* francia festő is: „a művészet feladata az, hogy felkavarjon, a tudomány pedig, hogy megnyugtasson”.

A szépség megérint, s éppen ezzel hívja fel az ember figyelmét végső sorsára, újra talpra állítja, eltölti új reménnyel, bátorságot ad neki, hogy létének egyedi ajándékát élje meg teljességgel. A szépség keresése, amelyről beszélek, nyilvánvalóan nem valami menekülés az irracionális világba, vagy merő esztéticizmus.

Túl sokszor ugyanis a szépséget illuzórikusan, népszerűsítetten, felületesen és hazug módon ábrázolják, amely ahelyett, hogy segítené az embereket kilépni önmagukból, új távlatokat nyitva eléjük, bezárja őket saját magukba, rabszolgává téve őket, megfosztva a reménytől és az örömtől. Csábító, de megtévesztő szépség ez, amely hatalomvágyat kelt, mások kihasználására ösztönöz, az obszcenitás, a törvények áthágása, az öncélú provokáció jellemzik.

A hiteles szépség ellenben arra készíti az ember szívét, hogy megnyíljon a vágyakozás, a mély tudás felé, hogy szeressen és induljon el a Másik felé, hogy lépjen túl önmagán. Ha elfogadjuk, hogy a szépség belülről érint meg minket, belülről sebesít meg, belülről nyitja meg a szemünket, akkor felfedezzük a látás örömét, azt a képességünket, amellyel teljességgel elfogadjuk létünket. Ez a titok, amelynek mi is részesei vagyunk, amely által meríthetünk a teljességből, a boldogságból a mindennapi elkötelezettségeinkben. *II. János Pál* pápa a művészekhez írt levelében idézi *Cyprian Norwid* lengyel költő szavait: „A szépség lelkesít a munkára, a munka pedig az újjászületésre”. Később hozzáteszi: „A szép keresése annak a képzeletnek a gyümölcse, amely túlhaladja a hétköznapit. A művészet természeténél fogva egyfajta felhívás a misztériumra, amíg a lélek mélységeinek homályában kutat, vagy a gonoszság átható aspektusait vizsgálja. A művész valamilyen módon hangot ad a megváltás *egyetemes* várásának”. Végül megállapítja: „a szép a titok rejtjele, amely a természetfeletti felé irányít bennünket.”⁵

Ezek a megfontolások arra serkentenek minket, hogy tegyünk még egy lépést elmélkedésünkben. A szépség, amely a világegyetemben és a természetben található, illetve amelyet a művészi alkotások fejeznek ki, természete szerint az emberi látóhatárt és tudatot a

Végtelen felé szélesíti ki, út a transzcendencia, a végső misztérium, Isten felé. A művészet annak minden kifejezésével, ahogyan a lét nagy kérdéseivel szembesül, azokban az alapvető kérdésekben, amelyekből az élet értelme fakad, összefoglal egyfajta vallásos érzést, s átalakítja a mély, belső reflexió és spiritualitás útján. Ez a képesség, amely a hit és a művészi irányultság összhangjából ered. Ebből pedig az a számtalan műalkotás jött létre, amelyeknek főszereplői, történetei, szimbólumai – tág értelemben – a Biblia, a Szentírás megszámlálhatatlan „alapja”. A nagy bibliai történetek, témák, képek, a példabeszédek hány számtalan kimagasló művet ihlettek meg a művészet minden ágában! Ahogy a hívők valamennyi nemzedékének szívéhez tudtak szólni a művészeti alkotásokkal, a helyi műalkotásokkal, amelyek nem kevésbé ékesszólóak és vonzóak.

A *via pulchritudinis*, a szépség útja egyidejűleg lehet művészeti, esztétikai előrehaladás, valamint a hit, a teológiai kutatás útja. A teológus, *Hans Urs von Balthasar: Gloria* című hatalmas művét, amely a teológiai esztétikáról szól, ezzel kezdi: „Első szavunk a szépség. A szépség azonban az utolsó szó is, amelyet egy gondolkodó értelem kiejthet, mivel az nem tesz mást, mint megkoronáz, a megfoghatatlan ragyogás dicsfényével, az igaz és a jó kettős csillagával, azok szétválaszthatatlan viszonyában.” Majd megjegyzi: „ez az az érdeknélküli szépség, amely nélkül a régi világot nem lehetne megérteni, ám amely búcsút vett az érdekek modern világától, hogy elhagyja azt vágyaival és szomorúságaival együtt. Ez az a szépség, amelyet sajnós már a vallás sem szeret és őriz”. És így fejezi be: „az, aki nevének hallatán elmosolyodik, az a polgári múlt egyfajta egzotikus játékszerének ítéli. Biztosnak érzi magát abban, hogy – titokban vagy nyíltan – nem képes többé imádkozni, s gyakran már szeretni sem”. A szépség útja tehát vezet minket, hogy fel tudjuk fogni az Egészet a részben, a Végtelent a végesben, Istent az emberi történelemben. *Simone Weil* írta ugyanerről: „mindaz, ami felkelti bennünk a szépnek tiszta és hiteles érzését, az valóságosan az Isten jelenléte. Van az Isten megtestesülésének egy olyan speciális formája a világban, amelynek jele a szépség. A szép a tapasztalati próbája annak, hogy a megtestesülés lehetséges. Ezért minden művészet legelsősorban, lényege szerint vallás.” Még plasztikusabb *Herman Hesse* megállapítása: „a művészet annyit jelent, mint megmutatni Istent mindenben.” Válaszul *VI. Pál* pápa szavaira, Isten szolgája, *II. János Pál* pápa megerősítette az Egyház vágyát arra vonatkozóan, hogy újítsuk fel a párbeszédet és az együttműködést a művészekkel: „ahhoz, hogy átadjuk a Krisztustól ránk bízott üzenetet, az Egyháznak szüksége van a művészetre”,⁶ de rögtön azt is megkérdezte: „Vajon a művészetnek szüksége van-e az Egyházra?” Így arra buzdította a művészeket, hogy találjanak rá a vallási tapasztalatban, a keresztény kinyilatkoztatásban és abban a „nagy kódexben”, ami a Biblia, a művészi ihlet megújuló és vonzó forrására.

Kedves Művészek! Az összefoglaláshoz közeledve, akárcsak elődöm, én is szeretném kifejezni Felétek szívélyes, baráti és szenvedélyes köszöntésemet! Ti vagytok a szépség őrzői, hála a tehetség ajándékáért, azért, hogy az emberiség szívéhez szólhattok, hogy érinthetitek az egyéni és közösségi érzékenység területeit, hogy álmokat és reményeket kelthettek, hogy kitérítitek az emberi tudás és az elkötelezettség horizontját. Legyenek hálásak a kapott adományokért, és legyenek teljes tudatában nagy felelősségeteknek, hogy a szépséget kell megjelenítenetek, és a szépség révén kell közölnötök mondanivalótokat!

Művészetetek által hirdessétek a reményt, és tegyetek róla tanúságot az emberiség számára! Ne féljeteek szembenézni a szépség legelső és legutolsó forrásával, párbeszédet folytatni a hívőkkel, akik, mint Ti is, zarándokoknak érzik magukat a világban és a történelemben, s a végtelen Szépség felé haladnak. A hit nem csökkenti alkotó géniuszotokat, művészeteteket, éppen ellenkezőleg: érvényre juttatja és táplálja azt. Lépjétek át a látható és láthatatlan világ küszöbét; elbűvölten és meghatottan szemléljétek a végső célt, a soha le nem nyugvó napot, amely megvilágítja és széppé teszi a jelent!

Szent Ágoston, aki szerelmes énekese volt a szépségnek, az ember végső rendeltetésére utalva, s mintegy *ante litteram* (megelőzve) kommentálva az Utolsó ítélet jelenetét, amelyet ma szemetek előtt láthattok, így írt: „élvezni fogjuk azt a látomást, ó testvérek, amelyet szem nem látott, fül nem hallott, a fantázia sohase képzelt el: olyan látványt, amely minden földi szépséget meghalad, az aranyét, az ezüstét, az erdőkét és a mezőkét, a tengerét és az égboltozatét, a napét és a holdét, a csillagokét és az angyalokét. Mindez azért van, mivel ez a forrása minden más szépségnek”.⁷ Mindannyiótoknak azt kívánom, Kedves Művészek, hogy ezt a víziót hordozzátok szemetekben, kezetekben, szívetekben, hogy örömet jelentsen a Számotokra és készítsen minél több szép mű létrehozására! Szívből megáldalak Titeket, és ahogy VI. Pál pápa egyetlen szóval mondta: Viszontlátásra!

¹ *Insegnamenti II, (1964), 313.*

² *Uo., 314.*

³ *Messaggio di Paolo VI, l'8 dicembre 1965, in: Enchiridion Vaticanum 1, 305.*

⁴ *Uo.*

⁵ *Levél a művészeknek, 3., 10 és 16. pont*

⁶ *Levél a művészeknek, 12.*

⁷ *In Ep. Joh. 4,5; PL 35,2008.*

Fordította: Vertse Márta